

लेखकको अन्य प्रकाशन

- (१) दुघा: (कविता संग्रह) प्रकाशक धर्मोदय सभा
काठमाडौं
- (२) नेपाल भाषा सामान्य ज्ञान ; नेपाल भाषा परिषद्
काठमाडौं

सूचना

प्रस्तुत पुस्तिका! १ पेज देखि २४ पेज सम्म गोरखापत्र छापाखानाबाट मुद्रित भएको हो । शेष सबै मञ्जुश्री-प्रेसबाट मुद्रित भएको छ । प्रेसमा कामको भीडले गर्दा र समयमै पुस्तिका प्रकाशन गर्ने अत्यावश्यक हुन आएकोले यस किसिमबाट कार्य हुन गएको हो ।

—प्रकाशक

मञ्जुश्री-प्रेस, ललितपुर, नेपाल ।

पत्र-पत्रिकाको जन्म

र
त्यसको गतिविधि

भगवतीप्रसाद श्रेष्ठ

प्रकाशक:—

नेपाल पत्र-पत्रिका प्रदर्शनी कमिटीको निमित्त
दिनेशानन्द शर्मा रिमाल

सर्वाधिकार
लेखकबाट सुरक्षित

पहिलो संस्करण १०००
मूल्य १६० पैसा

मुद्रक:—

मञ्जुश्री-प्रेस,
ललितपुर, इखाछेंटोल, आनन्दवहाल,
नेपाल

मन्तव्य

श्री श्रेष्ठ लिखित यो “नेपाली पत्र पत्रिकाको जन्म तथा त्यसको गतिविधि” भन्ने पुस्तिका जो मैले सरसरी हेर्ने भौका पाएँ । त्यसबाट नेपाली जगत्मा पत्र पत्रिकाको अंकुर कसरी दुसायो र त्यसको गति आज तक कसरी गएको छ भनी केही पत्र पत्रिकाको संख्या समेत दी वर्णन गरीएबाट यो पुस्तिकाले पत्र पत्रिकाको इतिहासतिर निकै कोट्याएको छ ।

साधन कम भएको स्थानमा यति तथ्य दी लेख्नु नवयुवक लेखकको पत्र पत्रिका उपरको ठूलो चाख देखाउद छ ।

—कृष्णप्रसाद चापागाजी

भू.पू. अध्यक्ष
प्रेस-कमिशन
श्री ५ को सरकार

७/ ११-११-४-४

मेरो बनाइ-

लघु विचारबाट लेखिएको 'पत्र-पत्रिकाको जन्म र त्यसको गतिविधि' नामक लेख पुस्तिकाको रूपमा प्रस्तुत गर्न पाउँदा आफुलाई हर्षित तुल्याएको छ।

प्रस्तुत पुस्तिका पत्रकारिता क्षेत्रमा उपयोगी सिद्ध हुन सके आफ्नो प्रयत्न सफल भएको संझ्ने छु।

सर्वप्रथम हुन लागेको 'नेपाल पत्र पत्रिका प्रदर्शनी' को लागि पुस्तिका प्रकाशन गर्ने अभिभारा लिनु भएकोमा श्री दिनेशानन्द शर्मा रिमालजीलाई धन्यवाद छ; साथै अमूल्य समय व्यय गरी प्रकाशन कार्यमा विशेष सहयोग प्रदान गर्नु हुने श्री ऐश्वर्यधर शर्मा लामिछानेजीलाई साधुवाद छ।

२०१७ फाल्गुण १४

काठमाडौं,

नेपाल।

-लेखक

पत्र-पत्रिकाको जन्म

र

त्यसको गतिविधि

आधुनिक विश्वमा पत्रपत्रिकालाई इतिहासको ढुकुटी एवं साहित्य सम्बन्धी विकासको साधन भने हुन्छ। किनकि पत्रपत्रिकामा घटना, खबर उक्ति आदि विभिन्न कुराहरू प्रकाशित गरी सत्यासत्यको छानवीन गरी निधो गर्न सकिन्छ। यो नै आधारहरूबाट इतिहासको पृष्ठ भर्नमा ठूलो महत्त गर्दछ। यस किसिमका उपयुक्त ज्ञान दिलाउने सबभन्दा पुरानो पत्रकारिताको शिक्षण केन्द्र कोलम्बिया निसुरी विश्वविद्यालय हो।

२०१५ साल फाल्गुण १६ गते उक्त विश्वविद्यालयको 'स्कूल अफ जर्नालिज्म'को पचासौं वर्ष प्रवेशको शुभ उपलक्षमा स्वर्ण जयन्ती मनायो। यसको ठीक अर्ध शताब्दि पछि हाम्रो नेपालले पत्रकारिताको विकास तर्फ ध्यान दिएको तृतीय वर्षमा प्रवेश हुँदैछ। पत्रकारिताको सेवागर्नु नै जनताको वास्तविक सेवा गर्नु हो भन्ने हाम्रो दृढ भावना हुनुपर्छ। प्रजातन्त्रलाई सहीबाटोमा लैजाने पत्रपत्रिकाहरू नै हुन्। पत्रपत्रिकाहरूले जनहितको पक्ष लिन्छ भन्ने, जन आवाजको कदर गर्छ भन्ने, प्रजातन्त्र निःसन्देह फलनफुलन सक्छ। तसर्थ प्रजातन्त्रप्रेमी प्रत्येकको कर्तव्य हुन्छ कि - प्रजातन्त्रलाई फलाउन फुलाउन कटिबद्ध हुनु।

अब हामीले यो कुरा पनि थाहा पाउनुपर्छ नेपालमा पत्रपत्रिकाको प्रकाशन गर्ने प्रचलन कहिले प्रारम्भ भयो? थाहा पाइएअनुसार श्री ३देव-सम्शेरको शासनकालमा (वि.सं. १९५४ ज्येष्ठविदिशसोमवार) गोर्खापत्र नामक साप्ताहिक पत्र निस्क्यो। यो नेपाली भाषाको सबभन्दा पहिलो देशीय पत्र हो। वि.सं. १९४२ तिर बनारसबाट कवि मोतिराम भट्टजीको-सम्पादकत्वमा "गोर्खाभारत-जीवन" नामक मासिकपत्र सर्व प्रथम नेपाली भाषाको विदेशमा निस्केको थियो। तर यो पत्रहरूको प्रकाशन हुनुभन्दा अगाडि पशुपति प्रेसबाट "सुधासागर" निस्केकोछ भन्ने सुनिन्छ। त्यस-पछि दार्जिलिङबाट जनवरी १९०१ मा "गोर्खा खबरकागत" खर्साङ्गबाट १९७४ पौषमा "चन्द्रिका" नामक मासिकपत्र, देहरादूनबाट १९२६ मा "गोर्खासंसार" सिलाङ्गबाट, १९६२ पौषमा "गोर्खा सेवक, दिल्लीबाट ५ फरवरी १९४४ देखि रोमनटाइप गुर्खा भाषाको "गुर्खा समाचार" साप्ताहिक पत्र र गान्तोक लिंगसेखा, कोलयोग आदि क्षेत्रहरूबाट पनि धडाधड पत्रपत्रिकाहरू निस्कदै रहे।

बु.सं. २४६६ साल बंशाख पूर्णिमाको दिन जगतमान वैद्यको संपादकत्व-मा कलकत्तास्थित "नेपाल बुद्ध धर्म उद्धारसंघ", नेपाली बुद्धमार्गी संघ बाट "बुद्धधर्म" नामक र बुद्धसंबन्ध २४७१ देखि "बुद्धधर्म व नेपालभाषा" नामक पत्रमा साहित्य र बुद्धधर्म सम्बन्धी लेखहरू रही निस्के। अनि उसबखतका सरकारबाट सरकारी भत्ता खाइ पढन गइरहेका जगतमान ज्यूलाई भत्ता दिने पनि बन्द गरिदिए। फलस्वरूप भाषा सेवाको लागि पढीकन बाँकी फुर्सतको केहि समय सम्पादन गरी निकालिरहेको पत्रिका केही वर्ष वाद बन्द भयो। तैपनि संपादकजीले हिम्मत हार्नु भएन। पुनः कलकत्ताबाट उ लि बु सं. २४७२ मा "हिमालय बौद्ध" नामले नेपाली भाषाको मासिकपत्रको प्रकाशन गर्नु भयो। त्यहाँबाट ई. १९२७ मा "Buddhist India" नामक अंग्रेजीमा पनि निकाल्न शुरू गरे। यो पनि केही वर्ष चली बन्दभयो। यसरी बन्द भए पनि

विदेशबाट समाचार पत्रहरू बराबर निस्कँदै रहे। तर नेपालमा भने केवल सरकारीयामुखपत्र 'गोरखापत्र' बाहेक अरु पत्रिका निस्कन सकेन। साहित्यिक पत्रिका त एउटा पनि थिएन। यस किसिमको परिस्थितिमा १९६१ फाल्गुणमा जोरगणेश प्रेसबाट 'शारदा' नामक साहित्यिक मासिक पत्रिका निस्क्यो। यो पत्रिका साहित्यिक पत्रहरूमा सर्वप्रथम निस्केको भन्नु पर्छ। 'शारदा'पत्र निस्केदेखि नेपाल सरकारले पत्रिका दर्ता गर्ने चलन बसाल्यो। त्यसैले 'शारदा' को दर्तानं. ००१ भयो। यो भन्दा पहिले निस्केको गोरखापत्र भए पनि दर्तानं. ००२ भयो। १९६२ भाद्र १ गतेदेखि भगवती प्रेसबाट 'उद्योग' नामक पाक्षिक साहित्यिक पत्र निस्क्यो। त्यसको दर्तानं. ००३ रह्यो।

स्वदेशमा समाचारपत्र गो. प. १ र साहित्यिकप. यी २ वटा बाहेक ४ वटा पत्र प्रकाशित थिएन। ६७ सालको असफल क्रान्तिबाद यो पनि सरकारको दबदबावले दर्ता प्रकाशनमा सुस्ति हुन लाग्यो। त्यसैले त्यस बखतका शासकहरूको अमानवीय दृष्टिकोणको भण्डाफोड गर्न १९७२ सालमा जन आन्दोलनको सूत्रपात गर्ने काशीबाट प्रकाशित 'गोर्खाली' नामक साप्ताहिक पत्र थियो। ई.सं. १९२७ तिर देहरादूनबाट वलेट् महाराजाको भाइ नरेंद्र वीर विक्रम शाहदेवज्यू र ठाकुरचन्दनसिंहले "गोर्खालिग" स्थापना गरी "गोर्खा संसार"पछि "तरुण गोर्खा" नामले निकाली एकतन्त्र शासनको कुत्सित मनोवृत्तिलाई दर्शाई जनतालाई जागरुक बनाउन लागे। तर, श्री ३ चन्द्रशम्सेरको पैसाको जालमा फसेर २ वर्षभित्र बन्द भयो। विदेशबाट प्रकाशित हुने पत्रपत्रिकाले त यस्तो शिकार बन्नु पर्छ भने नेपालमा पत्रपत्रिकाको प्रकाशन सपनामा पनि कल्पना गर्न सकिन्नथ्यो। त्यसैले नेपालमा पत्रपत्रिकाको प्रगति हुन सकेन। केवल एकतन्त्र शासनको प्रशंसा गरी निकाल्न भने पाइन्थ्यो। यसरी चाकडीया मनोभावनालाई प्रोत्साहन दिने पत्रपत्रिकालाई कुन श्रेणीमा गणना गर्ने? स्वयं पाठकवर्गले अनुमान गर्न सक्नुहुन्छ। सामूहिक हित सम्बन्धी लेख निकाल्नु एकतन्त्री

सरकारलाई सुहाउने कुरै भएन । त्यसको प्रतिकूल भयो भने दमन चक्रमा पिस्सिनु पर्छ भन्ने कुरो स्वतः सिद्ध छ । २००४ मार्ग १४ गते प्रकाशित भएको 'काठमाडौं म्यूनिसिपलटीको पाक्षिक मुखपत्र 'का. म्यु. पत्रिका' १।६ महीनाबाद बन्द भयो । नेपाल सरकारको घरेलु इलम प्रचार अड्डाको मुखपत्र 'घरेलु इलम पत्रिका' २००४ ज्येष्ठमा निस्क्यो । ई. १९४८ मा 'हिमालय हव्ही होम' बाट ' Hobby post ' नामले अंग्रेजीमा एउटा पत्र निस्क्यो । नेपाल आधार साहित्य समिति- बाट 'नेपाल शिक्षा' २०१५ कार्तिकमा नेपाल सरकारको अर्को शिक्षा सम्बन्धी पत्र निस्क्यो । यसरी पत्रपत्रिकाहरू निस्के पनि एकतन्त्री सरकारको दूषित मनोवृत्तिको प्रभाव पर्ने भएकोले निस्किरहेका पत्र- पत्रिकाबाट जनताको मानसिक स्तर उक्लने र बौद्धिक विकास हुने खालको गुणहरू उक्त पत्रिकाहरूमा नरहनु स्वाभाविक छ । यसबाट त्यस ताकका शासन पद्धतिमा अखबारद्वारा ठोस रूपमा प्रचार कार्य भएको देखिदैन । तर पटकै भएको छैन भन्न पनि सकिन्न । प्रचार सिर्फ "गोरखापत्र" एक्लो मात्र मौजूद थियो । त्यो पनि सर- कारीया पत्र भएको हुनाले युगानुकूल र मानवोचित जन आवाजलाई त्यस पत्रिकाले स्थान दिएको थिएन । देवशम्सेरको पालामा भने जन आवाजलाई कदर गरिइएको थियो । किनकि गोर्खापत्रका जन्म- दाता श्री ३ देवशम्सेर नै थिए । तसर्थ देवशम्सेरको यो सृष्टिले सारा देशवासीले अद्यापि प्रशंसा गरिरहे । देवशम्सेरलाई श्री ३ महाराजको ठाउँमा केवल प्रधानमन्त्रीभन्ने उल्लेखगरिएको तात्कालिक गोरखा पत्रमा पाइन्छ । जनताले पीर मर्का र आफ्नो विचार पोख्नु छ भने, कुनै नयां योजना सरकारमा पेश गर्नु छ भने पत्र लेखी लेटर बक्समा खसाल्ने व्यवस्था श्री ३ देवशम्सेरको पालामा भयो । त्यसभन्दा पछिका एकतन्त्री शासकहरूले जनताको मौलिक अधिकारको उपभोग गर्न दिएको थिएन । यो कुराको स्पष्टीकरण तात्कालिक गोरखापत्रहरूबाट प्राप्त हुन्छ । २०१५

साल आश्विनमा प्रकाशित शान्ति निकुञ्जको मुखपत्र 'आंखा' नासिक पत्रिका केही जनताको प्रतिनिधित्व गर्न खोज्छ । त्यो पनि सरकारको अर्थले चालू भएकोले चाहिंदो मात्रामा त्यस पत्रमा उपादेयता थिएन । 'आंखा' पत्रिकाका सञ्चालकहरूलाई शासकहरूले शंकाको दृष्टिले हेरे । केही कांग्रेस भनी पकडिए पनि । एक डेढ वर्षबाद सरकारीया सहायता पनि रोकियो । पत्रिका सम्पादन गर्ने कार्यमा शिथिलता आयो । त्यसबखत नेपालमा प्रजातन्त्रको उषाकाल प्रादुर्भाव हुन लागेको थियो ।

२००७ सालको क्रान्तिबाद सर्वप्रथम ०७ साल फागुण ४ गते प्रजातन्त्रका प्रवर्तक श्री ५ महाराजाधिराज त्रिभुवन वीर विक्रम शाहदेव नेपाल भित्री बक्सेको दिन श्रीहृदयचन्द्र सिंहको सम्पादकत्वमा 'जागरण' नामक साप्ताहिक पत्र निस्क्यो । ०७ साल फागुण ८ गते श्रीसिद्धिचरणज्यूको प्रधान सम्पादकत्वमा 'आवाज' नामक दैनिक नेपाली भाषामा निस्क्यो । यो पत्र नेपालमा सर्वप्रथमको दैनिक पत्र हो । 'आवाज' 'जागरण' देखि अरु नयां पत्रपत्रिकाको धमाधम प्रकाशन हुंदै रहे । केही समयपछि पत्रिकाको प्रकाशन राजधानीमा मात्र सीमित नभई यातायात र प्रेस मिशिनरीहरू केही सुबिधा भएको जिल्लाहरूबाट पनि हुन लाग्यो । २००९ सालमा विराट- नगरबाट 'आदर्श वाणी', २००८ भाद्रमा वीरगञ्जबाट 'सेवा' नामक मासिक, २०११ भदौमा भद्रपुरबाट 'हाम्रो नेपाल' पाल्पा तानसेनबाट २०१४ भाद्रमा 'उपहार' नामक वार्षिक, २०१२।१३।१४ मा बुटवलबाट साप्ताहिक 'बुटवल', २०१२ कार्तिकमा बनेपाबाट पाक्षिक 'मानव जागृति', ने. सं. १०७५ मा ललितपुरबाट 'मर्चा' मासिक पत्र, दाङ प्यूठानबाट आर्द्धवार्षिक 'सन्देश' पत्र निस्के । दरभङ्गा बम्बई आदि ठाउँबाट पनि निस्कंदै रहे । फलस्वरूप जनताले पत्रपत्रिकाको महत्व बुझ्न थाले । आज भोलि त जनताले अखबार पत्रिका हेर्ने अम्मल तुल्याइ सके । यी सबै अन्तर्राष्ट्रिय स्थितिले गराएको हो । प्रायशः जनतामा यो चेतना आइसक्यो कि पत्रिकाको अध्ययनले केही ज्ञान हासिल गर्न

सकिन्छ कि । अध्ययन नगरे केही टुट्टा पर्दछ कि ? आदि । सरकारी नोकरी गर्नलाई लोक सेवा आयोगको परीक्षामा वर्तमान संसार भन्ने विषयबारे प्रश्न हुने र अन्तरवार्ताको प्रथा पनि निस्केकोले पत्रिकाका अमलचीहरू दिन पर दिन वृद्धि हुन लागे ।

०१२।०१३ सालदेखि दैनिक पत्रिकाको बाढी आयो । आज भोलि साहित्यिक पत्र समाचार पत्र स्वदेशी र विदेशी गरी जम्मा ५०।५१ वटा चालू छन् । त्यसमा दैनिक १०।११ मात्र छन् । ०१४ ०१५ सालमा १५ वटा दैनिक चालू थियो । यसबाट नेपालमा पत्रपत्रिकाको चाहना बढी रहेको छ भन्ने कुरा दर्शाउँछ । प्रजातन्त्रको जग बसेपछि नेपालमा श्रीगणेश भएर निस्केको ४ पेजको दैनिक 'आवाज' भरमुलुकमा एउटा मात्रभएर पनि वर्षदिनसम्म निस्कन मुस्किल भयो । तैपनि सकी नसकी १।। वर्ष निस्क बन्दभयो । २०१२ श्रावण ८ गते हिन्दी भाषाबाट 'जय नेपाल' १०७५ यँलागा १ देखि नेपाल भाषाबाट 'नेपाल भाषा पत्रिका' १६५६ जुलाई १५ देखि अङ्ग्रेजी भाषामा Commoner (कमनर), नामक दैनिक पत्रप्रकाशित भयो । नेपालमा यी विभिन्न भाषाहरूको पहिलो दैनिक पत्रहरू हुन् । दैनिक पत्र एउटा बिक्री हुन मुस्किल हुने ठाउँमा अब दैनिक पत्रको ताँति लाग्यो । निर्वाचनको समयदेखि पत्र पत्रिकाको आवश्यकता झन् बढ्न लाग्यो ।

प्रजातन्त्रबाद हाम्रो नेपालमा विज्ञापनको आधारले नै पत्रपत्रिकाहरू निस्किरहेका छन् । विशेष गरेर २०१२सालदेखि यता सिनेमाको र ०१६। ०१७ सालदेखि सरकारी विज्ञापनद्वारा पनि पत्रिकाहरू जीवित भैराखेका छन् । २ पेजको दैनिक पत्रमा १ पेजको ३ भाग सिनेमा सम्बन्धी विज्ञापनले टम्म भरेको हुन्छ । नेपाली भाषाहरूको पत्रिकाहरूमध्ये भरभारसंग विज्ञापन भएको पत्रिका बनारसबाट निस्कने "उदय" मासिक हो । त्यो पत्रलाई विज्ञापनांक भन्ने संज्ञा दिए पनि अत्युक्ति हुँदैन । पत्रिकाको गति त्यस्तो भए पनि प्रवासी नेपालीहरूले विदेशमा बसेर

अबिरल परिश्रम गरी नेपाली भाषाको सेवा गरिरहेकोमा हामी नेपालीलाई गौरवान्वित तुल्याएको छ । हुन त विज्ञानको युगमा विज्ञापनको महत्त्व बढ्नु कुनै ठूलो कुरो होइन । तैपनि नेपालमा पहिलेको भन्दा ६० प्रतिशत बढेको छ । चलन बढे जस्त विज्ञापनको दस्तुर बढेन । कारण नेपालमा अखबारको प्रचार व्यापक रूपमा हुन सकेको छैन । बेलायतको 'डेली-मेल' नामको एउटा बृटिश पत्रको मुखपृष्ठमा विज्ञापन छापन १४०० पाँड डलर लिइन्छ । 'डेली-एक्सप्रेस' मा प्रति इञ्चको ६ पाँड १० शिलिङ्ग विज्ञापन दर लिइन्छ । यो पत्रिका रोजको कति प्रति बिक्री हुने हो ? 'News of the world' भन्ने पत्रिकाको प्रचार संख्या ६४१२३८३ छ रे । यसरी बिक्रीको हैसियतले विज्ञापनको दर बढी मात्रामा राखिएको हुन्छ । हाम्रो नेपालको पत्रपत्रिकालाई यी पत्रिकाको दाँजोमा ल्याउने कुरा गर्न सकिन्न । नेपाल सरकारले खरीद बिक्रीको विज्ञापन गर्नु पर्यो भने कहिले कहिले यूरोप, भारततिरको अखबारहरूमा दिइरहेको छ । एउटा स्मरणीय कुरा छ— चीनमा शिक्षोपयोगी पत्रिकाहरूमा व्यापारी विज्ञापनलाई स्थान दिइदैन । यसरी विकसित देशको दाँजोमा पुग्न पत्रपत्रिका स्वच्छ र शुद्ध तुल्याउन कठोर परिश्रम गरी पत्रकारिताको क्षेत्रमा उत्रनु पर्छ । कति मात्रामा प्रचार हुनुपर्छ, कसरी प्रचार गर्नुपर्छ, इत्यादि कुरालाई हामीले ध्यान दिनु परमावश्यक छ । बल्लतल्ल आज भोलि दुइ चारवटा पत्रिका ४ पेज सम्म जोडतोडले प्रकाशन हुँदछ । कहिले कहीं २ पेज पनि प्रकाशित गरिन्छ । यातायातको असुविधा र खबर समयमै नपाउनु नै यसो हुनाको मूल कारण हो । खबरहरू विदेशीहरूसित किन्नु पर्छ । नेपालको सूदुर अञ्चलसम्म विदेशी पत्रकारका सम्वाददाता (रिपोर्टरहरू) छरिएर बसिराखेका छन् । हाम्रो देशका खबरहरू हामीलाई नै बेची उनीहरू पैसा कमाइराखेका छन् । जस्तै हिन्दुस्थान सभाचार 'प्रेस ट्रस्ट अफ इण्डिया' आदि हुन् । यो काम पत्रसञ्चालक तथा स्वयं सरकारले गर्न नसक्नु किन ?

आर्थिक अवस्था शोचनीय भएकोले र संगठनको अभावले भन्नु जनताले त गर्न सकेन । सरकारले त गर्न सक्नु पर्ने हो । नेपाल सरकारले गोरखा-पत्र र रेडियोको लागि मात्र पी. टी. आई. सित मासिक भा. रु. २००० तिरी खबर किनिरहेको छ । पत्रकारिता क्षेत्रमा यो पनि ठूलो दुःखको कुरा हो । केही सन्तोषको कुरा छ- अहिले हाम्रो नेपालमा पनि 'सम्वाद समाचार समिति' गठन भएकोले उक्त विदेश गइरहेको पैसा स्वदेशीको पेटमा पर्ने भयो ।

पत्रिकाको प्रकाशनको अवधिमा प्रगति देखाउनु प्रकाशन निश्चित अवधिभित्र गर्नु उन्नतिशील देशमा हुनुपर्छ । सभ्य बस्ने इच्छुक देशले प्रकाशनमा गडबडी हटाएर समयमै प्रकाशित गर्ने कर्तव्य हो भन्ने कुरालाई राम्ररी बुझ्नु पर्दछ । आफ्नो देशमा पत्रिका एउटा पनि समयमा प्रकाशित गर्न सकिएन भने त्यो देशले प्रगतिशील देश भनी दावा गर्ने कसरी ? । त्यसकारण उद्योग उन्नति तथा उत्पादनको क्षेत्रलाई अघि बढाउन पत्रपत्रिकाले ठूलो बल दिनु पर्दछ । पत्रपत्रिकाको गेट-अप टाइटिलपेज बेंडिज प्रिन्ट डिजाइन आदिले देशको प्रगतिको परिचय दिन्छ । राष्ट्रलाई पूर्णतः स्वावलम्बी बनाइकन अरु उन्नतिशील देशको दाँजोमा पुग्न सकिंदैन ।

स्वावलम्बी बनाउने वातावरण तयार पार्नु केही मात्रामा प्रचारको भरमा आधारित छ । रेडियो, टेलिफोन, आदि खानदानीहरूको प्रचारका साधन हुन् । अखबार मध्यमवर्गको साधन हो । कारण मध्यमवर्गले अरुले तोकेको समयमा काम सिद्ध्याएर आफ्नो दैनिक जीवन जोड्नु पर्छ । त्यसैले रेडियो आदिबाट प्रचारित कुराहरू मध्यमवर्गले सुन्ने मौका मिल्दैन । अखबार भए फूसतको समयमा हेर्न सकिन्छ । पैसा तिरेर हेर्न नसक्नेले वाचनालयमा गएर हेर्नु पर्छ । अनि मात्र श्रमिकवर्गले आफ्नो देशमा घटेका कुराहरू पढ्न सुन्न पाइन्छ । यस किसिमको खबर पढ्नाले श्रमिकहरूलाई लाभ सिवाय, हानि हुन्न ।

भविष्यमा हुने नराम्रो घटना भए सतर्क हुन पनि सकिन्छ । उद्योग गर्ने र काम गर्ने तालिकाहरू भए सो कुरा पनि पढी ज्ञान हासिल गर्न सकिन्छ । तसर्थ अखबार पढी जान्ने बुझ्नेले नजान्ने नबुझ्नेलाई बुझाउनु देशको लागि राम्रो कुरो हो ।

देशमा कसैले नराम्रो प्रचार गर्यो अथवा सरकारले जनतालाई असुबिधा हुने कुनै ऐन कानून लागू गर्न लाग्यो भने पत्रपत्रिकाहरूले टीका टिप्पणी गरी सप्रमाण खण्डन गरी चाल नपाएका साधारण सीधा साधा जनतालाई सतर्क तुल्याउन पर्छ । सम्पूर्ण देशवासीको लागि कल्याणकारी र राम्रो कुरा छ भने जनतामा भ्रम नपर्ने किसिमबाट तथ्य कुराद्वारा सो कुराको बोध गराउनु पर्छ । यसरी सरकार र जनताको बीचमा बसी कर्तव्य र अधिकारको लागि सतत सेवामा संलग्न हुनुपर्छ । पत्रपत्रिका भनेको जनताको प्रतिनिधि हो । अखबारको आवाज जनताको आवाज हो । तसर्थ प्रचारकहरूले अधिकार र कर्तव्यलाई ख्याल गरी इमान्दारीपूर्वक सत्यको आधारमा सुदृढ भएर बस्नु पर्छ । लोभ लालचमा लाग्नु हुंदैन । लोभ लालचमा लाग्नु दुनियाँको गला घोट्नु हो । राष्ट्रद्रोहीमा गनिनु हो । प्रचारकहरूले मुख्यतया यो बाटो अपनाउनु पर्छ कि आफ्नो देशमा कुनै घटना घट्यो अथवा राष्ट्र राष्ट्रमा कुनै पारस्परिक विवाद उठ्यो भने शान्तिपूर्वक समाधान गरी परस्परमा सामञ्जस्य ल्याउने वातावरण तयार पार्न भरमग्दूर प्रयास जारी राख्नु पर्छ । विवादजन्य भयङ्कर परिणाम देखाई दुबै थरिलाई सचेत र सतर्क रहने चेतावनी दिनु पर्दछ ।

यो तमाम कुराको दिग्दर्शन गर्ने प्रजातान्त्रिक पद्धतिमा हिंड्ने पत्रपत्रिकाको हातमा छ । यस्ता पत्रपत्रिकालाई सरकारले उचित रूपमा टेवा दिनु पर्छ । यसो गनलि मुलुकलाई अगाडि बढाउनमा ठूलो महत्त पुरचाउंछ ।

नेपाल सरकारले सरकारी तथा गैर सरकारी सदस्यहरू नियुक्ति गरी २०१४ साल फागुण २६ गते प्रेस कमिशन गठन गर्यो । कमिशनको मुख्यतया यो उद्देश्य थियो कि पत्रकारिताको जगत्मा स्वच्छता र स्वस्थता ल्याउनु २।४ महीनापछि कमिशनले रिपोर्ट पेश गर्यो । उक्त रिपोर्ट कार्यरूपमा परिणत गर्ने आश्वासन पनि सरकारले दिइसकेको छ भनी २०१५।३।६।६ को गोरखापत्रको सम्पाकीय स्तम्भमा उल्लिखित गरिएको छ । २०१५ आश्विनदेखि भैरहवा, विराटनगर, वीरगञ्ज आदि ठाउँमा प्रचार तथा सूचना केन्द्रको स्थापना गरी तत्कालिक खबर राजधानीमा र अरू अरू ठाउँमा पनि पठाउने र दिने गर्न लागे । तर आदान प्रदानको मात्रा जति हुनु पर्ने हो सो हुन सकेको छैन । शायद भर्खर चालू भएकोले हो कि ? फेरि हिजो आज टेलिफोन आकाशवाणीतिर सरकारी काम पछि पत्रकारितालाई प्राथमिकता दिने घोषणा गरेको छ । साथै कागज पनि कोटाको रूपमा सरकारले झिकाई सुबिधा दिने संकेत गरेको छ र अरू विषयमा पनि सरकारले सुबिधा दिने कुरा जनाएको छ । आर्थिक सहायताको रूपमा सरकारी विज्ञापन पत्रपत्रिकालाई श्री ५को सरकार प्रचारतथा प्रसार विभागले दिने गरेको छ । पत्रपत्रिकालाई सचित्र गर्नु अहिलेलाई कुरामै सीमित भैराखेको छ । पत्रपत्रिकाको प्रचारमा ताजा खबरको अतिरिक्त सचित्र र सत्य कुराको समावेश हुनुपर्छ । यसमध्ये रंगीन भइदियो भने 'सत्यं शिवं सुन्दरम्' ले ओतप्रोत छ भन्न सकिन्छ ।

१९१९ ई. मा अमेरिकामा प्रथम सचित्र दैनिक 'न्यूयार्क डेली न्यज' नामक पत्र निस्क्यो । आजकल ४० वर्ष भो । यति थोरै समयभित्र अमेरिकाले शतप्रतिशत नै पत्रिकाहरूलाई सचित्र तुल्याइसक्यो । तस्दीर मनोरञ्जनको वस्तु हो । अखबारहरू लक्ष्यपूर्ण र ताजा हुनु पर्छ । कि त मनोरञ्जनको साधन हुनुपर्छ । यीनै आधारले नै पाठकहरूको वृद्धि प्रतिदिन बढ्न थाल्छ । यसरी नै पाठकवर्गको वृद्धि गर्न चिली देशमा सँटियागो

नगरको एक अखबार प्रकाशकले कागजहरूमा खुशबू हाली सुगन्धित तुल्याइराखेको थियो । अर्को व्यङ्ग चित्रहरूले पनि पाठक महानुभावहरूमाथि प्रभाव पार्न सकिन्छ । यस्तो व्यङ्ग चित्र भएको पत्रिका हास्य श मा ५ प्रतिशत नै छैन । साहित्यहरूमा हास्य रसले जन मनलाई जसरी लठ्याउँछ त्यो भन्दा पनि अझ बढी मात्रामा व्यङ्ग चित्र र रङ्गीन चित्रले लठ्याउँछ ।

आदि कालमा देशको प्रचार साधन शङ्ख,घंटा, नगरा, नायकी आदि हुन् । त्यसपछि बिगुल,अखबार आदि साधन भए । अहिले बीशौं शताब्दीमा आकाशवाणी, रेडियो, वायरलेस, टेलिभिजन, डकुमेंटरी आदि प्रचारका मुख्य साधन हुन् । बिगुल आदिबाट सीमित क्षेत्रमा मात्रै प्रचार हुने भएकोले मनुष्य र समाजले तत्काल नै आफ्नो मन्तव्य गन्तव्य ठाउँमा पुर्याएर मन्तव्यहरूको आदान प्रदान गर्न उपरोक्त वैज्ञानिक यन्त्रहरू आविष्कार गरे । यसबाट एक राष्ट्रबाट अर्को राष्ट्रमा मात्रै होइन क्षणभरमै विश्वव्यापी गर्न सकिन्छ । यी सबै कारणहरूले गर्दा व्यापारी वर्गलाई काफी फायदा दिएको छ । त्यसमध्ये विज्ञापनमा टेलिभिजनले निकै ताजा काम गर्दछ । किनभने कागजको भरमा पनलि प्रचारको प्रभाव कम पर्दछ । यी वैज्ञानिक आविष्कारले गर्दा वस्तु नै साक्षात् देखिन्छ । यसले व्यापारिक क्षेत्रमा ठूलो तरबकी ल्याउनमा महत् पुर्याएको छ ।

समय समयको साधनले समय समयमा काम दिए । जमाना परिवर्तनशील भएकोले ती समयका साधनहरू निर्बल भएर जाने स्वाभाविक भयो । तर अखबारको उपयोगिता भने झन् तीव्र गतिले बढेको छ । कारण वायरलेस, टेलिफोन, रेडियो, आकाशवाणीबाट एकपल्ट बोल्थो कि सिद्धिहाल्छ । तर अखबारबाट गरिएको प्रचार दिगो भएर रहन्छ । हुन त भाइक आदिबाट बोलेको कुरा रिकार्ड गर्न नहुने होइन । तर यी सपै गर्न थोरै साधनले पुग्दैन । अखबारमा भए थोरै खर्च गरे पुग्छ ।

तसर्थ अखबारहरूलाई अनावश्यक वस्तु भन्न सकिन्न । यदि पत्रिकाहरू अनावश्यक भइदिएको भए चीनले 'चिपौ' नामले पत्रिका निकालेको १०४२ वर्ष भयो । यो संसारमा सर्वप्रथम प्रकाशित भएको पत्र हो । यसैले सम्पूर्ण विश्वलाई आफ्नो देशको खबर यत्रतत्र सर्वत्र प्रचार गर्ने बाटो देखाए । यसले राष्ट्रको क्षति र राष्ट्रमा कलङ्क उत्पन्न हुने भए सम्पूर्ण जगतले यो बाटोलाई कुनै हालतमा पनि अपनाउंदैनन् । १००० वर्ष नाघि सकेको परिपाटी आजसम्म झन् तीब्र गतिले चालूरहेकोले यो अत्यन्त देशहितकारक र जनहितकारक साधन हो भन्ने कुराको अकाट्य रूपमा प्रमाण खडा गर्दछ । यूचेर निशोब र व. ब्लगोदेतेलेवको भनाइ-बाट र इतिहासको कथनबाट पत्रकारिता २००० वर्ष पुरानो कला हो । तर जहांसम्म गेनिचेस्कसित सम्बन्ध छ, त्यस भन्दा अगाडि 'कोमूना स्तेपू' सोभियत कालमा प्रकाशित भइसकेको छ । किएवबाट निस्कने 'रदयान्स्काउ क्रइना' र "यूनेस् को कोरियर" नामक यी दुइ पत्रको साथै 'प्रावदा' लाई गन्ना गर्दछ । तसर्थ 'चिपौ' भन्दा अगाडि ५०।६० वर्ष अघि नै अखबारको प्रकाशन भएको छ भन्ने कुरा दर्शाउंदछ ।

हाललाई हाम्रो अगाडि संसारमा पहिलो निस्केको पत्र चीनको 'चिपौ' नै हो । फेरि चीनबाट १३४० सन्मा पेकिंग गजेट निस्कियो यो दुइ पत्र विश्वमा सर्वप्रथम निस्केका हुन् । भेनिस शहरबाट सभन्दा अगाडि अखबार छापियो भन्ने कसैको भनाइ छ । पेकिंग गजेट निस्किसकेपछि ई. १६२२ अष्टमा महारानी एलिजाबेथको शासन कालमा बेलायतमा समाचार पत्र निस्कियो । भारतमा सर्वप्रथम निस्केको अखबार 'इण्डिया गजेट' हो । यसबखत भारत अंग्रेजको उपनिवेश थियो । १८३५ सन्मा भारत प्रेस स्वतन्त्र भएपछि अखबारको वृद्धि भयो । फलस्वरूप २००६ तदनुसार १६४६ सन्मा अंग्रेजीमा ३६ बंगालीमा १२, हिन्दीमा ११ गुजरातीमा ६, तामिलमा ६, मराठीमा ६, उर्दूमा ४ सिन्धीमा २ गुरुमुखी १ तेलगू १ आसामे १ गरी भारतीय विभिन्न भाषाबाट दैनिक पत्रहरू निस्के ।

साप्ताहिक मासिक आदि त अनगिन्ति नै छन् । १९५६ जुलाई १ देखि २१ दिसेम्बरसम्ममा भारतको विभिन्न भाषाबाट ६५७० मध्ये हिन्दीबाट १२५४ पत्रिका प्रकाशित छ भनी भारतीय लोक सभामा सूचना मन्त्री डा. बालकृष्ण विश्वनाथ केशकरले भन्नु भएको छ । भारतमा विभिन्न भाषामा आफ्नै स्वतन्त्र लिपीमा निकाली एकताको प्रमाण देखाएको छ । यसरी नै एकताका प्रतीक हाम्रो सरकारले देखाउने प्रयास गर्नु पर्छ । विभिन्न देशहरूसित मैत्री सम्बन्ध जोड्न रहन सहन चाल चलन आदि र विचारको आदान प्रदान गर्न विभिन्न भाषाबाट पत्रिकाहरू निकाल्नु पर्छ । जस्तै- सोभियत सरकारको भारत स्थित एम्ब्यासी तर्फबाट भारतीय विभिन्न भाषाबाट आफ्नो आफ्नो स्वतन्त्र लिपीले ११ र अंग्रेजी नेपालीसमेत १३ वटा 'सोभियत भूमि' प्रकाशित भईराखेको छ । ७ नवम्बर १९५८ देखि नेपाली भाषाबाट 'सोभियत भूमि' प्रकाशित गरी मित्रताको सम्बन्ध चीरकालसम्म स्थापित गर्ने कोशिश गरिराखेका छन् । अरु अमेरिकन लाइब्रेरीबाट पनि प्रेस रिलिज र बुकलेट नेपाली भाषामा प्रकाशित गरेको छ । तर दिनहुं निस्कने पत्र भने प्रकाशित भएको छैन । नेपाल स्थित भारतीय दूतावासबाट निस्किरहेको वर्तमान 'भारत समाचार 'भारत सन्देश' दैनिक खबर बुलेटिन आदि नेपाली अंग्रेजी भाषाबाट निस्किराखेको छ । यसरी नेपालको दौत्य सम्बन्ध भएको भारत, चीन, रूस, अमेरिका मलाया आदि देशहरूबाट १०।१२ पत्रपत्रिका प्रकाशित भै राखेका छन् । हाम्रो श्री ५ को सरकारले ती मित्र राष्ट्रहरूको भाषाबाट बुलेटिन, बुकलेट बाहेक पत्रपत्रिका प्रकाशन गरी पारस्परिकता देखाउन बांकी नै छ । गैर सरकारी तर्फबाट मात्र हिन्दी अंग्रेजी भाषामा गरी ३१ पत्रपत्रिकाहरू निस्केकोमा अब ८ वटामात्र चालू छ । आधुनिक जगतमा हुने यस्ता आदान प्रदानका विषयहरूमा नेपाल धेरै नै पछि छ । छिटै यस दिशामा प्रगति गर्नु परेको छ । नेपाली भाषामा त बुलेटिन पत्र-पत्रिकाहरू विभिन्न विभागबाट २४ वटा निस्किसकेका छन् । तर हिजो आज १० वटा जति चालू भएको छ ।

एकतन्त्र शासनको समयमा अन्तर्राष्ट्रिय भाषाहरूमा अखबारहरू मुद्रण गर्ने प्रचलन भएको देखिन्छ । जस्तै—श्री ३ भीमशम्सेरको नरग प्रदक्षणांक भाषण १२ भाषामा र श्री ३ जुद्धशम्सेरको नगर प्रदक्षिणोत्सवको प्रदक्षिणांक' १७ भाषामा छापियो । यसो गर्नु सरकारमा जाने प्रत्येक व्यक्तिको कर्तव्य हो । भाषाप्रति समानताको उदाहरण हो । यसरी समानताको वर्ताव भयो भने मात्र सरकारलाई दुनियाँको प्रतिनिधित्व गर्ने भन्न सकिन्छ । तर एकतन्त्रशासनको यो सनातना भित्रै दिलदेखि नभई ढोंगको रूपमा थियो । एकतन्त्री शासनको समयमा श्री ३ महाराजको जयगान र गुणगानलेयुक्त लेखहरू प्रकाशित गर्नुमा भने फुक्का थियो । त्यसबेला देशको विभिन्न अञ्चलहरूबाट र नेपाली साहित्यको विकासार्थ [दार्जलिङ्ग, काशी, बनारस, देहरादून आदि स्थानहरूबाट धडाधड पत्रहरू निक्लन लागे । उक्त पत्रिकाहरूले एकतन्त्र शासनको विरुद्ध आवाज कहिले कहीं उठाउने गर्थे । शासक सो कुरा राणाहरूले चाल पाई धाक लालच देखाई पत्रिकाहरू उपर गतिरोध उत्पन्न गर्न थाले । त्यस अवस्थादेखि भारतीय जनताहरूले नेपाली भाषाहरूलाई स्थान दिन लागे । जस्तै सारनाथबाट प्रकाशित 'धर्मदूत' नामक मासिक पत्रमा १९९६ पौषदेखि नेपाली भाषालाई स्थान दिन लाग्यो । १९९७ चैत्रदेखि नेपाल भाषाको पनि २।३ पृष्ठ राखी प्रकाशित गर्न शुरू गरे । यो भन्दा अगाडि भूगोल कार्यालय इला-हवादबाट प्रकाशित हिन्दी भाषाको सचित्र मासिक 'देश-दर्शन' ले १९४३ अगष्टमा 'नेपाल-दर्शन' नामक अंकमा नेपाल सम्बन्धी ऐतिहासिक लेख प्रकाशित गरे । भारतको प्रतिरक्षा मन्त्रालय दिल्लीबाट प्रकाशित 'फौजी अखबार' नामक पत्रिका ५ फरबरी १९४४ मा गोरखाली सैनिकको लागि 'गुर्खा समाचार' नामले रोमन टाईपमा नेपाली सस्करण निकाल्यो । सो पत्रिका पछि १५ अप्रिल १९४७ मा 'जवान' नामले निस्क्यो । २२ जून १९५० मा प्रकाशन बन्द भयो । फेरि 'फौजी' अखबार भन्ने

संजालाई बदलेलर ४ अप्रिल १९५४ देखि गोर्खाली भाषाको संकरण समेतलाई 'सैनिक समाचार' नामकरण गरी प्रकाशन प्रारम्भ गर्‍यो ।

२००७ सालको जनक्रान्ति पछि भारतका रामवृक्ष बेनीपुरीजीले आफ्नो सम्पादकत्वमा निस्कने 'नईधारा' नामक हिन्दी मासिक पत्रमा नेपाली र नेवारीको २।४ वटा लेखलाई स्थान दिने भनी २०१२ श्रावण २८ गतेको (वर्ष १ अंक २० मा) 'जय नेपाल' नामक हिन्दी दैनिकमा खबर छापेको थियो । १९५४ सनमा पटनाबाट नेपाल प्रजातन्त्र दिवसको उपलक्षमा 'नव राष्ट्र' को प्रजातन्त्र अंक निकाले । १९५९ अगष्ट ८ मा Society for contemporary studies दिल्लीबाट Contemporary नामक पत्रिकाले 'स्पेशल नेपाल नम्बर' भनी प्रकाशित गरे । यसरीभित्रराष्ट्रहरूले देखाएको उदारता र भाषा साहित्यको प्रचारमा योगदान दिएकोमा हामी नेपालीले बिर्सन हुन्न ।

पत्रपत्रिका प्रचुर मात्रामा प्रकाशन हुने दृष्टिकोणले हेरे हामीलाई थाहा हुन्छ कि विश्वमा तीन किसिमले पत्रिकाको प्रकाशन भएको छ । भाषाको आधारमा प्रचुर मात्रामा पत्रपत्रिका रूपमा प्रकाशित हुन्छ । एक मात्र भाषामा सीमित रही अमेरिकामा पत्रपत्रिकाहरू प्रशस्त मात्रामा प्रकाशित गरिन्छ । बिक्रीको आधारमा बेलायतमा प्रचुर मात्रामा पत्रपत्रिकाहरूको प्रकाशन हुन्थ्यो । १९५४ सनमा सोवियत संघले ७० जातीय भाषाले ८००० मुद्रित समाचार पत्र निकाले । जसको प्रतिसंख्या ६ करोड भन्दा बढी छ । पत्रिकाहरू १४०० भन्दा बढी प्रकाशित गरिन्छ ।

मास्को विश्वविद्यालयमा प्रोफेसर टी. लोम्तेवनिरुक्तके डाक्टरले भारतीय एक नमगरिकको सुवालको जवाफमा भन्नुभएअनुसार कजाखस्थानमा स्थानीय भाषाबाट २७५ समाचार पत्र उजवेकीस्थानमा

स्थानीय भाषाबाट १२६ किर्जिमा ८५ ताजिकिस्थानमा ७५ तुक-
मेनियामा ६४ पत्रहरू तत् तत् स्थानीय भाषाबाट प्रकाशित हुन्छ ।
मास्कोमा सबैभन्दा बढी १०० भाषाबाट रेडियो प्रसार हुन्छ । कानो-
हरूको लागि ५ वटा पत्रहरू छन् । जुन पत्र दैनिक रूपमा प्रकाशित
हुनुको साथै अन्य भाषाहरूबाट पनि प्रकाशित हुन्छ । भन्ने कुरा अखिल
रूसी सोसाइटीका अध्यक्ष सर्गेई इवानोवले भनेका छन् । नयां नयां
फैशनको डिजाइनको विवरण सहित कांट छांट सम्बन्धी पत्रिका प्रका-
शित भइराखेको छ । सो पत्रिकाको नाम 'फैशन पत्रिका' हो ।
उक्त पत्रिकामा दिनोदिन काम गर्ने ५० सूजिकारहरूले नयां नयां
डिजाइनहरू आविष्कार गर्दछन् ।

४ वर्ष अगाडि अमेरिकामा गैर-सरकारी पत्र १७०० दैनिक
साप्ताहिक ३८६ र मासिक ६५०० छन् । बेलायतमा 'डेली एक्सप्रेस'
को बिक्री २५ लाख र 'डेली मेल' को बिक्री २० लाख प्रति सम्म
पुग्छ । यसैले द्वितीय महायुद्ध भन्दा पहिले पत्रिकाहरूको प्रकाशनको लागि
प्रति वर्ष १५ लाख टन कागज नभई नहुने रे ! जापानमा १८८७
सनदेखि प्रकाशित 'असाही' नामक दैनिक पत्र दिनको ४ संस्करण
हुन्छ । प्रति संस्करणमा ५ लाख छापिन्छ । यो पत्र आठ पत्रको छ ।
थोरै पत्र भए पनि सम्पादकीय स्तर उच्च छ । तसर्थ त्यस पत्रिकाको
प्रतिष्ठा बढेको हो । ज्यास्ती रूपमा खपत भएको हो । यो पत्रको प्रका-
शनमा ६५ सय कर्मचारीहरू छन् । सम्पादकीय विभागमा काम गर्ने-
हरू १९६६ छन् रे ! २५।३० वर्ष अगाडि पेरिसमा प्रातः कालीन
दैनिक पत्र ३५ वटा प्रकाशित हुन्छ : आज भोलि शायद यो भन्दा बढी
भयो होला !

१९५९ सन डिसेम्बर १४ मा संयुक्त राष्ट्र संघीय शैक्षिक-वैज्ञा-
निक तथा सांस्कृतिक संघद्वारा प्रकाशित 'विश्व समाचार' पुस्तिका
... .. घेरै दैनिक पत्र अमेरिकामा छन् ।

दोस्रो पश्चिम जर्मन हो । जहां ४८१ दैनिक पत्र छन् । तेस्रो
भारत हो । जहां ४०६ दैनिक पत्र छन् । यो तथ्यांक १९५५ र
१९५७ को अन्तरमा १४५ मुलुकहरूबाट संकलित तथ्यांकको
आधारमा लेखिएको छ । उक्त रिपोर्ट अनुसार विश्वमा सम्पूर्ण अखबार-
हरूको प्रकाशन २० करोड ५० लाख भन्दा बढी छ । 'यूनेस्को'
प्रकाशन विभागको कथनानुसार विश्वमा ३० हजार समाचार पत्रहरू
छन्, जसमा ८ हजार दैनिक समाचार पत्र र २२ हजार पत्रिकाहरू
छन् । जसको सम्पूर्ण विवरण लगभग क्रमशः २५० र २०० मिलियन
छन् । त्यसमध्ये एक भाग उत्तरी अमेरिका मा अर्को भाग 'यूरोप'
सोवियत संघ र विश्वका बांकी भागमा जसमा (भारत जापान आदिको
प्रमुखता छ) प्रकाशित हुन्छ भन्छन् । 'एस्पेरान्तो' भाषाबाट पनि विभिन्न
देशमा ८० पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशित हुन्छन् ।

अब हाम्रो नेपालमा पत्रपत्रिकाको गतिविधि कस्तो छ ? आफ्नो
पूर्व रूपबाट एकदम डबलिएर कायापलट कसरी भयो ? र यो पत्रहरूले
प्रगतिशीलता कति र कस्तो रूपमा देखाए ? यो कुरालाई ध्यान दिनु
आवश्यक हुन आउंछ । नेपालमा सर्वप्रथम निस्केको नेपाली भाषाको
पत्र साप्ताहिक 'गोरखापत्र' हो भन्ने कुरामाथि उल्लिखित भैसकेको छ ।
यो साप्ताहिक पत्र १९५८ज्येष्ठ वदी सोमवारदेखि प्रकाशित भयो । २०००
आश्विन २९ गते अर्ध साप्ताहिकको रूपमा र २००३ पौष ८ गते २ मा
हप्ताको तीन पटकको रूपमा प्रकाशित भयो । प्रकाशनमा प्रगति देखाएको
श्रेय श्री ३ पद्मशमशेरलाई छ । श्री ३ पद्मशमशेरको शासन कालमा 'गोरखा-
पत्र' पूर्व साइज भन्दा एकदम डबल भएर निस्कियो र केही मात्रामा जन आ-
वाजलाई कदर गर्न लाग्यो । १५।२० महीनापछि फेरि पहिलेकै तालमा
प्रकाशित हुन लाग्यो । २००७ सालको परिवर्तनपछि 'गोरखापत्र'ले आधु-
निकतामा प्रवेश गर्यो र ०१७ फागुन ७ गते देखि दैनिक भै निस्कियो
१९४५ जनवरी १ मा दार्जिलिङबाट निस्कने पाथिक 'गोरखा' ई.

१९४८ जनवरी १ मा सापताहिक भयो । काठमाडौंबाट ०१४ श्रावण ११ गते ६ देखि हप्तामा तीन पटक निस्कने 'स्वतन्त्र समाचार' १४ मार्ग २० गतेदेखि, दैनिक भएर निस्क्यो । सो पत्र आजसम्म चालू छ ।

२०१२ साल माघ मा निस्केको 'देशसेवा' २०१५।१०।२ मा र २०११ मार्ग १८ गते २ मा निस्केको "सत्याग्रह" २०११ पौषदेखि दैनिक भएर निस्क्यो । २००७ चैत्रमा प्रकाशित 'जनमित्र' नामक मासिक २००८ फागुन कृष्णदेखि पाक्षिक भएर निस्क्यो । यी पत्रहरू केही महीना बाद बन्द भयो । यसमध्ये प्रगति गर्न नसकेको पत्र 'काठमाडौं म्युनिसिपल पत्रिका' नामक पाक्षिक हो । ०६ वंशाख २८ गते त्रैमासिक भई सिर्फ एक अंक मात्र निस्की बन्द भयो । पाक्षिक 'उद्योग' ६९ सालतिर मासिकको रूपमा निस्क्यो । ०१४ आषाढ २४ गते १ मा पाल्पा तानसेन गैर गाउँबाट निस्केको साप्ताहिक 'नयां किरण' २०१४ भाद्रमा मासिकको रूपमा प्रकाशित भयो । नेपाल आधार साहित्य समितिको मासिक 'नेपाल-शिक्षा' द्वैमासिक भयो । यी पत्रिकाहरू आज भोलिबन्दछ । १९६१ सालमा कालिम्पोङबाट निस्केको 'नेबुला' मासिक पत्र द्वितीय वर्ष देखि 'परिवर्तन' नाउँबाट निस्क्यो । नेपालस्थित भारतीय सूचना सभिसबाट प्रकाशित वर्तमान 'भारत समाचार' पहिले अंग्रेजीमा 'इण्डिया न्यूज' नामले हिन्दीमा 'भारत समाचार' नामले तथा अहिले नेपालीमा 'भारत समाचार' नामले प्रकाशित गरिराखेको छ । ०११ पौष १ गते निस्केको साप्ताहिक 'प्रकाश' २०१४ श्रावणमा पुनः रिन्यू भै निस्क्यो । २००८ आश्विन १ गतेदेखि निस्केको पाक्षिक 'झंकार' ८ अंक सम्म शेखर प्रकाशन ६, १०, ११ अंक नवीन प्रकाशनबाट निस्की बन्द भयो । निर्वाचन कमिशनको, निर्वाचन सन्देश नेपाल बालसखा दलको 'बाल सखा' दार्जिलिङको 'खोजी' 'कमल' सिंगसेखा, कोलबोङको 'कलम' त्रिभुवन ग्राम विकासको 'गाउँ घर' खर्साङको 'नेवा' नेपाल-भाषा विकास मण्डलको 'झी' प. ३ नं. श्री पद्म पुस्तकालय बन्दीपुरको मासिक "मूल बाटो" आदि पत्रिकाहरू टाइप प्रिण्ट, डुप्लि-

केटर छापा र हस्तलिखित हुन् । 'घरेलु इलम पत्रिका' पनि केही समय टाइप प्रिण्टमा निस्क्यो । 'निर्वाचन सन्देश' २ अंकदेखि 'बाल सखा' वर्ष ३ अंक ५ देखि 'झी' वर्ष ३ देखि 'मूल बाटो' हस्तलिखित मासिक साहित्य संकलनबाट वार्षिक विशेषांकको रूपमा र 'कलम' 'खोजी' 'कमल' पनि मुद्रित भएर निस्क्यो ।

गर्भधारणको संकेत दिएर पनि प्रसवकाल उपस्थित नहुंदै गभमै बिलाएर गएका काठमाडौंका 'सागर' पाक्षिक 'तार' 'ऐना' नयां समाज' (चालू होइन) बनेपाबाट 'जन बल' साप्ताहिक वीरगञ्जबाट साप्ताहिक विराग विराटनगरबाट 'स्वदेश' दैनिक आदि हो । यस्तै अरु पत्रिकाहरू गृहमन्त्रालय र स्थानीय मजिस्ट्रेट अफिसमा पत्रिकाहरूको रजिष्टरी बूक हेर्न गए इजाजत प्राप्त भइकन पनि कति निस्कन नसकेका भेट्टाउँला । २०१५मा निस्केको प्रेस कमिशनको रिपोर्टमा उल्लिखित 'जन रव' 'दि मेसेजर' 'भृकुटी' आदि कैयौं पत्रहरू प्रकाशनमा आउन सकेको छैन । यो नेपालीहरूको कमजोरी र संगठनाभावको नराम्रो नतिजा हो । अर्को एउटा आर्थिक कमीले गर्दा पनि चालू पत्रिकाहरू बिलाएर गएका छन् । यो बडो खेदजनक कुरो छ ।

विद्यार्थी फेडरेशनको ०११ माघ १५ गते ६ मा प्रकाशित 'विद्यार्थी समाचार' ०६ आषाढ ४ गते प्रकाशित 'नेपाल दार्शनिक संघ' को 'दर्शन' शान्ति निकुञ्ज हाइस्कूलको ०८ वंशाखमा निस्केको 'इन्द्र धनू' २०१४ श्रीपञ्चमीमा प्रकाशित सांस्कृतिक संघको 'संस्कृति' ०१७ ज्येष्ठ ३ गते श्री ५ को सरकार प्रचार तथा प्रसार विभागबाट 'समाचार सेवा' प्रकाशित भएका छन् । यी पत्रिकाहरूको अवधिमा अनिमिता छ र अनुकूल अवस्थामा मात्र प्रकाशित हुन्छ ।

द्वैमासिक 'प्रगति' र मासिक 'Nepal Guardian' अंग्रेजी पत्रिकाको प्रकाशनमा तिथिमिति छैन । यी पत्रिकाले आफूलाई

नित्य नै नौलीपन देखाउन चाहन्छ । तर युगले जीर्ण झैं तुल्याएको आफूलाई होश हुंदैनथ्यो । यस्ता पत्रपत्रिकाले पत्रकारिताको इतिहासमा राम्रो स्थान पाउंदैन । सम्पादक रहित 'इन्द्रधनु' 'दर्शन' 'रेडियो दर्पण' 'घरेलु उद्योग' जुद्धोदय पब्लिक हाइस्कूलको वार्षिक पत्र र 'समाचार सेवा' आदि पत्रहरू हुन् । यसमध्ये जु. प. हा. स्कूल वार्षिक पत्रले दोस्रो वर्षदेखि सम्पादक मण्डल राखेर प्रकाशन गर्न लागे ।

एक थरि छुन् पत्रिकाको प्रकाशनबिना सम्पादकीयले गर्छन् जस्तै— दैनिक 'जय नेपाल' र 'नेपाल टाइम्स' हुन् । यी पत्रिकामा कहिले सम्पादकीय स्तम्भ लेखिने कहिले नलेखिने गर्थे । त्यसमा नेपाल टाइम्सले पछि मात्र सम्पादकीय स्तम्भ राखे । जय नेपाल उसै ताक २१५ मैन्हा चली बन्द भए । यी दुबै पत्रिका हिन्दी भाषाका हुन् । पत्रिकामा सम्पादकीय स्तम्भ नराख्नु मतलव आफूलाई कुनै हुलमूलमा नमुछिनु हो ।

प्रजातन्त्र हुनु भन्दा अगाडि सम्मिलित भाषाहरूबाट पत्रिकाहरू निस्कंदैनन् भन्ने कुरा उपर्युक्तलिखित कुराहरूबाट प्रत्यक्ष देखिन्छ । प्रजातन्त्रबाद नेपालबाट र प्रवासी नेपालीहरूबाट निस्केका १६ वटा जति सम्मिलित भाषाका पत्रिकाहरू छन् । 'शान्ति शिक्षा मन्दिरको मासिक 'कोपिला' नेपाल पुस्तकालय संघको त्रैमासिक 'नव निर्माण शान्ति निकुञ्ज हाइस्कूलको मासिक 'आंखा' (प्रजातन्त्र पहिले भाषा सम्मिलित होइन) काठमाडौं नगरपालिकाको पाक्षिक मुखपत्र 'म्यूनिसिपल बुलेटिन' (पछि जन-चेतना' नामले प्रकाशित) ज्ञान विकास पुस्तक निकेतनको मासिक 'ज्ञान विकास' नेपाल एशियाई तथा विश्व सम्बन्ध परिषद्को वार्षिक पत्र 'भेषराज शर्माको पाक्षिक' आर्थिक नेपाल त्रिचन्द्रकलेजको चौमासिक 'ज्योति' दार्जलिङ्गको 'स्टेपिङ्ग स्टोन' मासिक विराटनगरको 'आदर्शवाणी' मोरङ कालेज छात्र संघको वार्षिक 'प्रकाश' बनारसको वार्षिक 'छात्र दूत' ललितपुर नगरपालिकाको मासिक 'हिमचुली' मित्र पुस्तकालयको द्वयमासिक 'संगम' बनेपाक

'चिराग' वीरगञ्ज ठाकुरराम काजको वार्षिक 'हिमाल बम्बईले 'नेपाली छात्र संघको वार्षिक 'वागमती' आदि आदि हुन् । गीताध्ययन मण्डलको 'शान्ति' मासिकको उद्देश्यमा ".....आदि भाषाको लेख पठाउन सक्नु हुन्छ, तर ठाउँको अभावले नेपाली भाषा लेख्न नजान्नेले मात्र अरु भाषामा लेख्नुहोला' भन्ने उल्लेख भएकोले त्यो पत्रिकालाई सामूहिक भाषाको पत्रिका हो भनी गणना गर्न सकिन्न ।

नेपालमा पत्रपत्रिकाको प्रकाशनको दृष्टिकोणले हेर्दा पत्रकारि-

ताको इतिहासमा स्वदेशको अनुपात भन्दा विदेशबाट नै प्रचुर प्रकाशन भएको छ । जस्तै— दार्जलिङ्ग, काशी, कालिम्पोङ्ग, बनारस, आदिका निवासी नेपालीहरूबाट पत्रिकाको प्रकाशन भएको छ । प्रवासी नेपालीहरूले आफ्नो मातृभूमिलाई त्यागेर दूर रहेर पनि आमाको सेवा टहल गर्नु भएकोमा नेपालवासीले यो सत्कर्मलाई चिरकालसम्म संक्षिराख्नेछन् । पत्रपत्रिकाहरू ४५।५० वर्ष अगाडिदेखि नै उक्त स्थानहरूबाट निस्किरहेका छन् । त्यस मध्ये काशी, बनारस, देहरादून, कलकत्ता, आसाम प्रदेशहरूबाट भन्दा दार्जलिङ्ग प्रदेशका नेपालीहरूले पत्रपत्रिकाद्वारा नेपाली साहित्यको अटल सेवा गरेका छन् । सो अतिशय सराहनीय छ । यसरी उदयाचलबाट सूर्य उदाए झैं प्रकाशको सुनौला किरण छर्दै छिमेकी देश दार्जलिङ्गका प्रवासी नेपालीहरूले पनि नेपाली साहित्य जगतमा प्रतिष्ठा बढाएका छन् । विशेष गरेर दार्जलिङ्गबाट प्रकाशित हुने मासिक 'भारती' को १९४९ नोभेम्बरदेखि क्रोडपत्र भई सुनकेशरीको सम्पादकत्वमा 'शिक्षा' नामक पत्रिका निस्क्यो । यस पद्धतिले विदेशबाट पत्रिका सम्पादन गर्ने प्रथम व्यक्ति सुश्री महिला सुनकेशरी प्रधान नै हुनुहुन्छ । यो भन्दा अगाडि बनारसको 'सर्वहितैषी' मासिकमा सञ्चालकको रूपमा काम गर्ने आईमाई मोतीदेवी हुन् । स्वदेशबाट २००८ ज्येष्ठमा महिला संघले 'महिला' नामक मासिक पत्र निकाल्यो । नेपालमा महिलावर्ग, पत्रपत्रिका प्रकाशन तथा सम्पादन कार्यमा के कति

सरीक भएका छन् भन्ने कुरालाई लिएर लेखिएको यी पंक्तिका लेखकको 'नेपाली आईमाई र पत्रपत्रिका' नामक लघु लेख त्रिमासिक 'स्वास्नीमान्छे' वर्ष १ अंक १ मा प्रकाशित भएको छ । संप्रति स्वास्नीमान्छेहरूबाट संपादित र प्रकाशित पत्रपत्रिका मात्र करीव २५ पुगेको छ ।

सिंहसार्थ एवं काजी भीम मल्लको समयदेखि तिब्बतमा व्यापारिक व्यवस्था गरी बसोबास गरी बसेका नेपालीहरू अद्यापि पर्याप्त मात्रामा छन् । अरू प्रवासी नेपालीहरूले नेपाली साहित्यको सेवा गरे । उहाँहरूले गर्नु भएन । तर सक्दो रूपमा आर्थिक सहायता प्रदान गरिरहनु भएको छ । पहिले तिब्बतमा प्रेस मिशनको अभावले गर्दा प्रकाशन कार्य गर्न बडो मुश्किल हुन्थ्यो । तैपनि काठको ब्लक र अक्षर बनाएर १९४७ सालतिर छापन थाले । अब प्रकाशनको काम मेशिनले भै राखेको छ । तिब्बतीयन भाषाबाट गोरखापत्रको साइजमा ४ पेजको एक दैनिक पत्र प्रकाशित भएको छ । तर त्यहाँका नेपालीहरूले भने एक पत्रपत्र निकालिएको देखिंदैन । नेपाली वाणिज्य संघ (लहासा) ले यसतर्फ ध्यान दिनु पर्ने हो । मानवोचित अधिकारको लागि यसबारे संलग्न हुनु प्रवासी नेपालीहरूले परमकर्तव्य सम्झनु पर्छ । अखिल भारतीय गोरखा लिग' ले आफ्नो लिगको मुखपत्र निकाल्न बृटिश सरकारले स्वीकृति नदिएसम्म 'बुलेटिन' निकाली प्रचारको काम लिएका थिए । त्यस्तै का. न. पा. को पाक्षिक 'जन चेतना' का. म्यू. वु. नामले पहिले निस्कन्थ्यो । लिगको बुलेटिन १९४० सनमा निस्केको नेपाली भाषामा सबभन्दा पहिलेको थियो । २००८ साल वैशाख १ गते नेपाल राष्ट्रीय कांग्रेसले नेपाली भाषाको र पछि अंग्रेजीमा पनि प्रकाशित गर्यो । यी दुबै भाषाको बुलेटिन नेपालमा सर्वप्रथम प्रकाशित भएको हो । २०११ साल वैशाखमा नेपाल भाषाबाट 'लवापुस' बुलेटिन मोतिझिल मुजफरपुरबाट प्रकाशित भयो । ने. सं. १०७५ सिल्लागा १४ मा 'नेपाल भाषाको विकास मण्डल' बाट नेपाल भाषीय 'नायखी'

बुलेटिन प्रकाशित भयो । २०१४ मा हिन्दी भाषाको अखिल नेपाल किसान संघ ..... शाखाबाट किसान नामले निकाल्यो ।

बुलेटिन प्रकाशित गर्नु पत्रपत्रिका जस्तो गाहरो काम होइन भनेर यसलाई उपेक्षा गर्नु उचित छैन । यो पनि अखबारको एक अंग हो । यसमा अखबारमा झैं अवधि तोकिएको हुंदैन । आफूलाई आवश्यक भए दिनको २।३ पटक पनि प्रकाशित गर्न सकिन्छ । यी बुलेटिनमा सम्पादक र सम्पादकीय हुंदैन । भेजिष्ट्रेड अड्डामा दर्तापनि गर्नु पर्दैन । बुलेटिन भए पनि तात्कालिक वातावरणमा अखबारले झैं काम दिने हुनाले यसलाई उपयोगी छ भन्न सकिन्छ ।

पत्रपत्रिकाहरू उपयोगी उसबखत सिद्ध हुन्छ, जब पत्रकारहरूले वास्तविक समाचार जनसमक्ष राख्नु परमावश्यक ठान्दछन् । सच्चा समाचार जन समक्ष आएपछि जनताले वास्तविक कुरा थाहा पाउँछन् । वास्तविक समाचार जन समक्ष प्रकाश गर्नु पर्छ भन्ने कुरा प्रयोगमा तब ल्याउन सकिन्छ । जब भांडभैलो मच्चाउने, देशमा विवादको दादल उठाउने, अनुचित ताभांशको लालचमा लाग्ने, अधिनायकवादतिर तीव्र गतिले लम्कन खोज्ने, मर्ने एक मात्र प्रजातन्त्रवादी हुं भनी अहम् गर्ने तथाकथित प्रजातन्त्रवादीको खिलाप सिंहनाद गर्नुको साथै सच्चा प्रजातान्त्रिक पक्षको अवलम्बनार्थ जन समक्ष तगडा हुनु प्रत्येक पत्रकारको परम कर्तव्य हो भन्ने कुरा अक्षरशः सम्झन्छन् ।

उपरोक्त सुदृढ भावनाले नै मुलुकलाई अगाडि बढाउनु सकिन्छ । राष्ट्रीय भावना पैदा हुन्छ र तदनुकूल वातावरण सृजना हुन्छ । देशमा सर्वत्र सन्तुलन र शान्तिको साम्राज्य कायम रहन्छ । तसर्थ बहुसंख्यक अथवा अल्पसंख्यक हुन्, शान्ति तथा उन्नति चाहने प्रत्येकले न्यायोचित प्रतिनिधित्व गर्ने पत्रपत्रिकाहरूको नियमित प्रकाशन गर्नु अत्यावश्यक छ । यसरी सम्पूर्ण जनताको प्रतिनिधित्व गर्ने एक मात्र उद्देश्य

(२४)

लिई पत्रपत्रिकाको प्रकाशन भयो भने शासकवर्गलाई मुलुकको शासन सफल सञ्चालन गर्ने कार्यमा ठूलो प्रश्रय प्राप्त हुनेछ । अनि देश, नरेश, तथा समस्त देशवासीहरूलाई वाञ्छित लक्षमा पुर्याउन निःसन्देह सफल हुनेछ ।

(क) परिशिष्ट

नेपालका पत्र-पत्रिकाको

नाम

वार्षिक पत्र—

१ हिमाञ्चल	११ छात्र दूत
२ छात्र	१२ बागमती
३ आरती	१३ उज्यालो
४ विहान	१४ उपहार
५ ने०सांस्कृतिक परिषद्	१५ जुद्धोदय पब्लिक हाईस्कूल
६ अ०भा० छात्र फेडरेसन	१६ने.साहित्य सम्मेलन पत्रिका
७ परोपकार	१७ ज्योति
८ कमल	१८ उकालो
९ प्रभात	१९ मूल बाटो
१० छात्र वाणी	२० विद्यामणि

अर्ध वार्षिक पत्र—

१ नेपाली एसियाई तथा विश्व सम्बन्ध परिषद्	२ सन्देश
	३ कतम

चौमासिक पत्र—

१ जुनेलो	२ ज्योति
----------	----------

त्रैमासिक पत्र—

१ काठमाडौं न्यूनिसिपल पत्रिका Education	
३ आब्हान	४ स्वास्ती मान्छे

(२६)

- ५ कलाकार १० ब्रह्मपुत्र
६ सुस्केरा ११ फिलिङ्गो
७ जाग्रत गोर्खा १२ प्रहरी
८ नव निर्माण १३ हिमवत् संस्कृत
९ नौलो पाइलो

द्वै मासिक पत्र—

- १ Hobby Post ७ जन साहित्य
२ नेपाल ८ छहरी
३ डाँफेचरी ९ Nepal Cultural Magazine
४ कोसेली १० नेपाल शिक्षा
५ प्रगति ११ साहित्य
६ नवप्रभात

मासिक पत्र—

- १ गोर्खे खबर कागत १० बुद्ध धर्म
२ सुन्दरी ११ बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा
३ माधवी १२ हिमालय बौद्ध
४ उपन्यास तरङ्गिणी १३ आदर्श
५ चन्द्र १४ Buddhist India
६ चन्द्रिका १५ नेवुला
७ सुधा सागर १६ परिवर्तन
८ गोर्खा भारत जीवन १७ शारदा
९ जन्मभूमि १८ उद्योग

(२७)

- १९ उदय
२० गाउ सुधार पत्रिका
२१ खोजी
२२ सर्व हितैषी
२३ धर्मदूत
२४ पुकार
२५ हिमाद्रि
२६ घरेलु इलम पत्रिका
२७ Nepal Today
२८ धर्मोदय
२९ साहित्य-स्रोत
३० नेपाल-शिक्षा
(२००८ मा द्वै मासिक)

- ३१ आँखा
३२ शिक्षा
३३ भारती
३४ हाम्रो कथा
३५ पुरुषार्थ
३६ प्रभात
३७ जन मित्र

२००८ फागुणमा पत्रिक

- ३८ थौंकेन्हे
३९ महिला

- ४० सेवा
४१ प्रभा
४२ हिमाल किशोर
४३ आदर्श वाणी
४४ जागृति
४५ विद्यार्थी
४६ प्रतिभा
४७ नेपाल आयुर्वेद
४८ क्रान्तिदूत
४९ भारत-समाचार
५० नेपाल समाचार
५१ संस्कृत सन्देश
५२ परोपकार
५३ जन विकास
५४ बाल शखा
५५ कोपिला
५६ Nepal Guardian
५७ जगत उद्धार
५८ भोर
५९ मचा
६० हाम्रो नेपाल

(२८)

६१ दीपक	७५ सूक्ति सुधा
६२ इन्द्रेणी	७६ विकास
६३ छात्र बाणी	७७ गाउँ घर
६४ The Sporting Times	७८ जन-दूत
६५ धरती	७९ आदर्श
६६ कञ्चन जङ्घा	८० पूर्णिमा
६७ नवीन शिक्षा	८१ स्टेपिङ्ग टोन्स
६८ नयाँ किरण	८२ कानून पत्रिका
६९ शान्ति	८३ नयाँ सन्देश
७० Vasudha	८४ केटाकेटी
७१ भी	८५ तिनतारा
७२ पञ्चायत	८६ प्युठान-समाचार
७३ ज्ञान विकास	८७ किसान
७४ सगरमाथा	

पाक्षिक पत्र—

१ उद्योग (६५ सालमा मासिक)	७ जन युग
२ गोर्खा (सन् १९४८ जनवरी १ मा साप्ताहिक राष्ट्रहित)	८ पासा
३ उत्थान	९ केटो
४ काठमाडौं म्युनिसिपल पत्रिका (०६ बैसाख १८ मा त्रैमासिक)	१० शिवा समाचार
५ कम्युनिष्ट पाक्षिक प्रचार पत्र	११ अग्रदूत
६ भंकार	

(२९)

१३ नेवा	२२ रेडियो दर्पण
१४ जन चेतना	२३ निर्वाचन-सन्देश
१५ सिनेमा	२४ कमसं
१६ विद्यार्थी आवाज	२५ सोत्रियत भूमि
१७ श्रमिक	२६ आर्थिक नेपाल
१८ मानव जागृति	२७ निर्माण
१९ प्रेरणा	२८ चेतना
२० प्रौढशिक्षा पत्रिका	२९ राष्ट्रदूत
२१ रंग मंच	३० प्रवासी नेपाली

साप्ताहिक पत्र—

१ गोर्खापत्र	१२ गोर्खा खबर
(२००० आश्विन ६ मा अ. सा.)	
२ गोर्खाली	१३ गोर्खा संसार
३ गोर्खा सेवक	१४ Gurkha Samachar
४ गोर्खा	१५ युगवाणी
५ नेपाल पुकार	१६ साथी
६ फ्री नेपाल	१७ जागरण
७ तरंग	१८ नेपाल गजेट
८ राँको	१९ नव नेपाल
९ सातदिन	२० भिल्को
१० प्रजातन्त्र	२१ नयाँ नेपाल
११ नयाँ कदम	२२ आलोक

(३०)

२३ राष्ट्रवाणी	४४ Parabate
२४ नयाँ बाटो	४५ हल चल
२५ मसाल	४६ जनमत
२६ सैनिक समाचार	४७ नेपाल सन्देश
२७ पश्चिम बंगाल	४८ सहीरास्ता
२८ स्वतन्त्र नेपाली	४९ नयाँ जमाना
२९ युग दूत	५० तरुण गोर्खा
३० प्रहरी	५१ गाई जात्रा
३१ प्रकाश	५२ क्रान्तिकारी
३२ कोशी	५३ कोशी
३३ लोकवार्ता	५४ सन्देश
३४ विकास	५५ नेपाल सन्देश
३५ कर्मवीर	५६ बुटवल
३६ हुरी	५७ आँधी
३७ चेतना	५८ इन्साफ
३८ संयुक्त प्रयास	५९ लेबर पत्रिका
३९ भ्यालि	६० ज्यामि
४० नयाँ किरण	६१ नव युग
(०१४ भाद्रमास मासिक)	
४१ विश्वदर्शन	६२ राष्ट्रीय प्रजा सन्देश
४२ जनमत	६३ जनवार्ता
४३ नयाँ मोड	६४ जन कल्याण

(३१)

६५ जनवाणी	७० लोकतन्त्र
६६ लोक दूत	७१ Feaujee Akhwar
६७ अदालती-दुनिया	७२ हिमालय सन्देश
६८ Himalayancurrent	७३ The Echo
६९ The Week-End	७४ आसाम गोर्खा
	७५ राजभक्ति
	७६ हिमालय टाइम्स

अर्ध साप्ताहिक पत्र—

१ गोरखापत्र	४ सन्देश
(०३ पौख न गते रहमा ३ पटक)	
२ खसोखास	५ छाप्रो
३ हाफ्रो नेपाल	

हप्तामा ३ पटक निस्कने पत्र—

१ गोरखापत्र	३ सत्याग्रह (०११ पौष २७ गते दैनिक)
२ देश सेवा	४ स्वतन्त्र समाचार
[०१५ माघ २ गते देखि दैनिक]	[०१४ ५ २० मा दैनिक]

दैनिक पत्र—

१ आवाज	७ समाज
२ दैनिक समाचार	८ जय नेपाल
३ नेपाल समाचार	९ नेपाल भाषा पत्रिका
४ नेपाल टाइम्स	१० Commoner
५ समय	११ हालखबर
६ सही-सन्देश	१२ दियालो

(३२)

१३ Everest News	२४ गोरेटो
१४ भूगोल-पार्क	२५ प्रवक्ता
१५ पासा	२६ नयाँ समाज
१६ स्वतन्त्र समाचार	२७ जनमत
१७ Daily Mirror	२८ उज्यालो
१८ फिलिङ्गो	२९ बाछिटा
१९ Mother Land	३० कल्पना
२० जनता	३१ लोकमञ्च
२१ नेपाली	३२ नयाँ जमाना
२२ देश सेवा	३३ नेपाल
२३ नेपाली ममता	

प्रकाशन अवधि नभएको पत्र—

१ इन्द्रधनु	१० दर्शन
२ विद्यार्थी समाचार	११ गोर्खा साथी
३ गोर्खा मित्र	१२ सिर्जना
४ वसन्त	१३ खेती पाटी
५ जगा नेपाल	१४ मुक्त नेपाल
६ लुम्बिनी	१५ संस्कृति
७ Mountain Peaks	१६ जवान
८ उज्यालो	१७ राजहंस
९ समाचार सेवा	१८ हिमाल

(३३)

१९ हिमालय सन्देश	२१ फुलबारी
२० बैशाख पूर्णिमा	२२ The Journal of the Uan Nepal

बार्षिक—

२१ प्रकाश	२२ उषा
२३ कोपिलो	२४ कोपिलो
२५ पद्मोदय पाल्पा पब्लिक हाइस्कूल	२६ शक्ति

अर्ध-वार्षिक—

४ मुक्ति	५ जन-विकास

त्रैमासिक—

१४ नेपाली	१५ कृषि
१६ आधुनिक	१७ सोभो बाटो

१८ व्यहान्चुली

द्वै मासिक —

१२ स्वराष्ट्र	१३ संगम
१४ अञ्जली	१५ इन्दु
१६ तिकभयाः	१७ कविता
१८ रूप-रेखा	१८ पालुवा
२० प्रगति	२१ हिमाली कलाकार
२२ जागृति	

मासिक—

८८ चिराग	८९ छात्र छात्रा	९० हिमचूली
९१ सिर्जना	९२ घरेलु उद्योग	९३ दर्पण

६४ जयतु संस्कृतम्	६५ किरण	६६ नसंचा
	पान्थिक—	
३१ भंकार	३२ जन मित्र	३३ तरुण
	साप्ताहिक—	
७७ समीक्षा	७८ Sagarmatha	७९ ऐना
८० संघर्ष	८१ जनहित	८२ हिम-दूत
८३ जन प्रयास	८४ कोहेनूर	८५ राजदूत
	दैनिक—	
३४ सत्याग्रह	३५ सही बाटो	३६ दैनिक घटना

(ख) परिशिष्ट

नेपालका बुलेटिन पत्रको

नाम

१ अखिल भारतीय गोर्खालीय	बुलेटिन
२ राष्ट्रीय कांग्रेस नेपाली	"
३ " " अंग्रेजी	"
४ नेपाल लाल कम्युनिष्ट पार्टी	"
५ नेपाल प्रजा परिषद्	"
६ विराटनगर मजदूर सभा	"

७ राजवंदी अधिकार सुरक्षा समिति	बुलेटिन
८ नेपाली कांग्रेस उपत्यकाञ्चल	"
९ " " पूर्व १ नम्बर	"
१० राष्ट्रीय प्रजा पार्टी	" (मा०प्र०गुट)
११ विवेकी परोपकारी लेखापढी बंधु संघ	"
१२ नेपाल महिला संघ	"
१३ अ.ने.की.सं. शुद्धीकरण संघर्ष समिति	"
१४ Nepalese News Bulletin	"ने.स.प्र विभाग
१५ नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी	"
१६ विहावर बाटो निर्माण कमिटी	"
१७ पूर्व १ नं. बाटो निर्माण कमिटी	"
१८ नेपाली राष्ट्रीय कांग्रेस	" (बेनम्बर)
१९ नेपाल पुस्तकालय संघ	"
२० नेपाल पाक मैत्री संघ	"
२१ नेपाली भूतपूर्व सैनिक संघ	"
२२ नागरीकता संशोधन समिति	"
२३ अ. ने. परिगणित जन विकास संघ	"
२४ नेपाली कांग्रेस निर्वाचन क्षेत्र नं. ५	"
२५ महिला चुनाव अभियान दल	"
२६ मानव अधिकार संयुक्त मोर्चा	"
२७ नेपाल कृषि सुधार संघ	"
२८ नेपाल अछुत मुक्ति मोर्चा	"
२९ संयुक्त प्रजातन्त्र पार्टी	" 'सत्य' "

- ३० चुनाव प्रचार समिति विद्यार्थी चुनाव ”
 ३१ ... .. 'आँधी' ,, व्यक्तिगत प्रकाशन
 ३२ न.कां. काठमाडौं जिल्ला कमिटी 'आम चुनाव' ,,
 ३३ ने० सरकार कृषि विभाग 'कृषि' ,,
 ३४ ... .. 'कलिको भयाउरे' ,, व्यक्तिगत प्रकाशन
 ३५ अ.ने. किसान संघ 'किसान' ,,
 ३६ ... .. 'गाई जात्रा' ; (व्यक्तिगत प्रकाशन)
 ३७ मोरङ्ग युवक सांस्कृतिक समिति 'समारोह' ,,
 ३८ पू. २ नं. ने. प्र. प. दोल्खा जिल्ला कमिटी
 'कोशीक्षेत्रीय' ,,
 ३९ फ्रेण्ड सीप सोसाईटी 'Eastern Light' ,,
 ४० ने. भा. वि. मण्डल 'नायखि' ,,
 ४१ अ० ने० वि० फेडरेशन 'विद्यार्थी' ,,
 ४२ जगत उद्धार संघ 'जगतउद्धार' ;
 ४३ ल्वापुसः कार्यालय मोतिभिल मुजफ्फरपुर 'ल्वापुसः'
 ४४ का. न. पा. प्रकाशन समिति 'स्यूनिसिपल'
 ४५ क्रान्तिदूत कार्यालय मोतिभिल मुजफ्फरपुर क्रान्तिदूत
 ४६ ने. रकम खारेज संघ केन्द्रीय कार्यालय हाथ्रो नेपाल
 ४७ अ.ने. किसान संघ काठमाडौं खाल्टो शाखा किसान
 ४८ अ.ने. राष्ट्रीय सन्मार्ग संघ प्रधान कार्यालय
 सन्मार्ग परिपत्र बुलेटिन ।
 ४९ 'स्वास्थ्य' ,, (व्यक्तिगत प्रकाशन)
 ५० शान्ति रक्षा स्वयं सेवक संघ केन्द्रीय ,,

- ५१ पाल्पा प्रान्तीय ने. का. कमिटी तान्सेन 'जनरुग' ,,
 ५२ ... .. 'जनताको' ,, (व्यक्तिगत प्रकाशन
 ५३ सरकारी कलेज का गैन्ह ने. डिमोन्स् ट्रेटर
 र अध्यापक वर्ग
 ५४ राष्ट्रीय प्रजा पार्टी को — बुलेटिन (दयानिधिगुट)
 ५५ मोरङ्ग यातायात मजदूर यूनियन—मजदुर बुलेटिन
 ५६ ३२ नं. क्षेत्रको स्वतन्त्र उम्मेदवार
 ५७ नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी बिराटनगर कम्युनिष्ट
 ५८ प्रचार विभाग मोरङ्ग जिल्ला नेपाली कांग्रेस-
 ने.कां.को चुनाव चिन्ह
 ५९ ... .. ”
 ६० प्र. विभाग नेपाल युवक संघ नेपालयुथ ,,
 ६१ तिबेट शरणार्थी समिति, काठमाडौं-घण्टाघरको घण्टी ,,
 ६२ नेपाल राष्ट्रीय अछूत परिषद ,,
 ६३ बाटो निर्माण कमिटी पूर्व १ नस्वर बनेबा ,,
 ६४ नेपाल झाइभर यातायात मजदूर सम्मेलन ,,
 ६५ अ.ने. किसान संघ पू. नं. जि.का, 'किसान' ,,
 ६६ राष्ट्रीय अछूत मुक्ति परिषद 'अछूत आवाज' ,,
 ६७ श्री ५को सरकार प्रचार विभाग
 New From Nepal
 ६८ ने.कां सातौं महाअधिवेशन स्वागत समिति काठमाडौं ,,
 ६९ नेपाल तरुण दल काठमाडौं पहिलो महाअधिवेशन ,,
 ७० The call of the Tower ,,

(३८)

७१ Hobby culb " PANCHAPATRA' "

(ग) परिशिष्ट

वैदेशिक मित्र राष्ट्रवाट निस्केका
नेपाली पत्र-पत्रिकाको नाम

नाम—	अवधि	प्रकाशक
१ Gurkha Samachar		
२ Jawan		Public Relations Directorate
३ Faugi Akhwar	साप्ताहिक	G.H.Q. New Delhi*
४ सैनिक समाचार		
५ Parbate*		Chief Education officer G.H.Q. Farel Singapore
६ पश्चिम बङ्गाल		"
७ खेतीपाती		सुपरिन्टेन्डेन्ट दार्जिलिङ्ग जिल्ला कृषि विभाग कालिपोङ्ग ।
८ सोवियत भूमि	पाक्षिक	भारतस्थित सोवियत एम्ब्यासी
९ भारत-समाचार	मासिक	नेपालस्थित भारतीय दूतावास
१० भारत-सन्देश	"	" " " "
११ Endia News	"	" " " "

* रोमन टाइप नेपाली भाषामा ।

(३९)

१२ Endia Gram.	"	"	"	"
१३ हिमालय सन्देश.		भारतीय सूचना प्रसारविभाग		
		गान्तोक-कालिपोङ्ग		
१४ प्रगति		द्वयमासिक ईन्फरमेसन सर्भिस अफ		
		इण्डिया गान्तोक (सिक्कीम)		
१५ प्रेसरलिज	X	ब्रिटिश लाइब्रेरी काठमाडौं		
१६ "	X	अमेरिकन "		"

परिशिष्ट (घ)

सरकारी प्रकाशन पत्र-पत्रिकाको नाम

नाम—	अवधि	प्रकाशक—
१ गोरखापत्र	द्विदैनिक	गोरखापत्र छापाखाना
२ घरेलु इलम पत्रिका	मासिक	ने.क.घ.ई. प्रचारक संघ
३ काठमाडौं म्यूनिसिपल	पाक्षिक	काठमाडौं म्यूनिसिपल स०
४ नेपाल-शिक्षा	मासिक	नेपाल आधार साहित्य समिति
५ शिक्षा-समाचार	पाक्षिक	नेपाल सरकार शिक्षा विभाग
६ नेपाल-गजेट	साप्ताहिक	गोरखापत्र छापाखाना
७ जागृत	मासिक	नेपाल सरकार शिक्षा विभाग
८ पञ्चायति	"	काठमाडौं पञ्चायत गोश्वरा
९ निर्वाचन-सन्देश	पाक्षिक	निर्वाचन आयोगप्रचार विभाग
१० नेपाल समाचार (टाईपप्रिन्ट)	मासिक	डाईरेक्टर प्रचारविभाग

(५०)

११ विकास	मासिक श्रीशको सरकार योजना विकास मन्त्रालय
१२ निर्माण	पाक्षिक " " "
१३ कानून पत्रिका	मासिक सर्वोच्च अदालत
१४ प्रहरी	त्रैमासिक पुलिस हेडक्वार्टर सिंहद्वार
१५ झङ्कार	पाक्षिक रेडियो नेपाल
१६ ' (रिन्यू)	" "
१७ रेडियो-दर्पण	" "
१८ गाउँ घर (टाईपप्रिन्ट)	मासिक डाइरेक्टर त्रिभुवन-ग्राम विकास विभाग
१९ घरेलु उद्योग	" उपत्यकाञ्चल घरेलु उद्योग तालिम केन्द्र
२० कृषि	" श्रीशको सरकार कृषि विभाग
२१ समाचार सेवा	" श्रीशको डाइरेक्टर प्रचार तथा प्रसार विभाग
22 News form Nepal	बुलेटिन " " "
२३ कृषि	" डाइरेक्टर कृषि विभाग
24 Nepalis News Bulletin	डाइरेक्टर नेपाल सरकार प्रचार विभाग

परिशिष्ट (ङ)

नाम—	अवधि—	भाषा—
		नेपाली नेपाल(नेवा)हिन्दी अंग्रेजी
१ आँखा	मासिक "	" " "
२ म्यूनिसिपल बुलेटिन पाक्षिक (जन चेतना)	"	" " "
३ कोपिला	मासिक "	" " "
४ नव निर्माण	त्रैमासिक,	" " "
५ आदर्श बाणी	मासिक "	" " "
६ स्टेपिड् स्टोन्स्	" "	" " "
७ आर्थिक नेपाल पाक्षिक	"	" " "
८ नेपाल एसियाई तथा विश्व सम्बन्ध परिषद्	अर्ध वार्षिक "	" " "
९ छात्रदूत	वार्षिक "	" " संस्कृत
१० वागमती	" "	" " "
११ ज्योति	चौमासिक,	" " "
१२ ज्ञान विकास	मासिक "	" " "
१३ हिमचुञ्जी	" "	" " एस्पिरान्ती
१४ चिराक	" "	" " "
१५ सङ्गम	द्वैमासिक "	" " "

(४२)

१६ प्रकाश	वार्षिक	,	.	”	..
१७ हिमाल	”	,	.	”	..
१८ वैशाख पूर्णिमा	×	”	”	.	..
१९ शान्ति—	मासिक	,	...	...	...

परिशिष्ट (च)

नेपालको पत्र-पत्रिका प्रकाशन

तथ्याङ्क

भाषा—	प्रकाशन अवधि—										जम्मा		
	अर्ध		चौ	त्रै	द्वै	अर्ध		द्वि	प्रकाशन अवधि				
	वार्षिक	वार्षिक	मासिक	मासिक	मासिक	मासिक	पाक्षिक	साप्ताहिक	साप्ताहिक	दैनिक		दैनिक	नभएको
नेपाली—	२५	४	१	१४	१८	६६	३१	६६	५	४	२८	८	२७३
नेपाल (नेवा)	.	.	.	२	२	८	२	१	.	.	२	.	१७
हिन्दी—	.	.	.	.	.	२	.	१४	.	.	३	.	१६
अंग्रेजी—	.	.	.	१	२	७	.	५	.	.	४	३	२२
संस्कृत—	.	.	.	.	.	३	.	.	.	.	.	.	३
रोमन गुर्खा—	.	.	.	.	.	.	.	४	.	.	.	.	४
भाषा सम्मिलित (ने.ने.हि.अ.स.ए.)	४	१	१	१	१	८	२	.	.	.	.	१	१६
	२६	५	२	१८	२३	६७	३५	६०	५	४	३७	१२	३५७
प्रकाशन—													
स्वदेशबाट	११	३	२	१३	१६	६०	२५	६०	५	४	३७	६	३४५
विदेशबाट	१८	२	.	५	४	३५	१०	३०	.	.	.	३	१०६
	२९	५	२	१८	२३	९५	३५	९०	५	४	३७	९	४५१
जम्मा पत्र पत्रिका—	३५०												
प्रकाशन अवधि थाहा भएको	३४३												
” ” थाहा नभएको	७												
अवधिमा हेर फेरको प्रथम प्रकाशन अङ्क	१४												
	३६४												